

Akademija lepih umetnosti, Beograd

DOI 10.5937/kultura1237110M
UDK 395"15"

originalan naučni rad

GALATEO O LEPOM PONAŠANJU, BONTON ĐOVANIJA DELA KAZE IZ 1558. GODINE

Sažetak: *Uputstva za lepo ponašanje, bontoni, predstavljaju odraz principa koji oblikuju svakodnevni život jedne zajednice. Prvi moderni takav spis jeste "Galateo" Đovanija dela Kaze, iz 1558. U njemu autor navodi set pravila kojih treba da se pridržava pojedinac ukoliko želi da bude uspešan član društva. Pojedinac kome se on obraća nije onaj koji teži da se istakne u dvorskom miljeu, poput Kastiljoneovog "Dvoranina", već građanin koji živi u republikanskom ambijentu. "Galateo" predstavlja direktno uputstvo za civilizovano ponašanje koje je preduslov za opstanak zajednice. U radu se osvrćemo na ovaj spis kao tekst koji ne gubi svoju aktuelnost, jer se u njemu pažnja obraća na one modele ponašanja koji leže u osnovi definicije uljudnosti, koja karakteriše kulturne navike koje se smatraju pozitivnim i poželjnim obrascima i u vremenu u kome mi živimo.*

Ključne reči: *bonton, renesansa, Giovanni della Casa, Galateo, humanistička kultura*

Knjige o lepom ponašanju, popularni „bontoni”, stoje u posebnom odnosu prema vremenu u kome nastaju.¹ One su odraz principa i pretpostavki, ako tako možemo reći, koji oblikuju svakodnevni život jednog društva, nudeći kodeks ponašanja njegovih članova. One su nesumnjivo veoma korisne kao ilustracija

---

¹ Rad je realizovan u okviru projekta "Modernizacija zapadnog Balkana", Filozofski fakultet, Beograd, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije, OI 177009.

---

određenog istorijskog trenutka, ali su svakako možda čak i više od toga. Mogu se uzeti i kao odraz mentaliteta i svetonazora jedne epohe tako nam omogućivši da uplivamo u njenu kompleksnu društvenu i intelektualnu strukturu.² Svako vreme nosi nove izazove i rađa potrebu za ustanovljenjem nekih novih manira i obzira, a posebno ovo naše, u kome se brzo smenjuju sve novije i novije vrste i forme komunikacije, u kome su korisnici kompjutera ili mobilnih telefona, na primer, prinuđeni da se snalaze u odnosu na svoje ustaljene navike, pri čemu se otkriva njihov lični odnos prema svetu u kome žive. U skladu sa tim, kao jedno od novijih uputstava za lepo ponašanje, pojavio se i novi bonton za korisnike društvenih mreža.³ Suočeni sa navikama koje neguje sredina u kojoj živimo (a na svakom koraku smo prinuđeni da se iznova čudimo nedostatku konsenzusa o prihvatljivim manirima), kao i sa navikama koje rađa tehnološki razvoj, ali i bazična neobrazovanost i samodovoljnost pojedinaca, odlučili smo da predstavimo ideje prisutne u jednom starom bontonu, prvom koliko je nama poznato svoje vrste, čuvenom spisu “Galateo o lepom ponašanju” (*Galateo, overo de’ costumi*), italijanskog humaniste Đovanija dela Kaze (Giovanni della Casa), objavljenom u Veneciji 1558. godine.⁴ Istina u veoma ograničenoj meri, videćemo da njegove brige, ili brige njegovog vremena, nisu daleko od naših, i u njegovom sočnom i duhovitom tekstu srešćemo reakciju na mnoge i danas prisutne i nepoželjne navike za koje imamo običaj da mislimo da su nam već samim rođenjem utisnute kao duh kolektivnog običaja.

Radanje evropske aristokratske kulture negde s početka 16. veka iznedrilo je potrebu za kodifikacijom životnih navika odabrane elite, pri čemu su se pojavile rasprave i uputstva za proizvođenje ugodnosti svake vrste. Obrasci poželjnog ponašanja definisani su uporedo sa nastankom i razvojem novovekovne dvorske

---

2 Tako je sa knjigama o bontonu, pravilima za lepo ponašanje u kojima se danas mogu naći uputstva za svaku priliku: od različitih svečanosti, biranja poklona, razgovora za posao, međuljudskih odnosa u svim prilikama (čak i onih veoma intimnog karaktera) do ponašanja prema životinjama. Videti duhoviti bonton u kome se opšta pravila lepog ponašanja porede sa srbijanskim navikama Delakaza B. i Sartirana L., *Bonton 2000. Stil i pravila za lep građanski život*, MAH Beograd 2001; Robinson D., *Poslovni bonton. Vodič kroz biznis etikeciju*, PS Grmeč, Beograd 2000.

3 Videti Fejsbuk bonton: saveti pomoću kojih ćete manje dosadivati svojim online prijateljima, <http://www.smedia.rs/biznis/tagovi/89089/Fejsbuk-bonton.html>.

4 Casa G. della, *Trattato di Messer Giovanni della Casa nel quale, sotto la persona d’un vecchio idiota ammaestrante un suo giovanetto, si ragiona de’ modi che si debbono o tenere o schifare nella comune conversazione, conominate Galateo, overo de’ costumi*, Venezia 1558, <http://www.classicitaliani.it/index022.htm>

kulture,⁵ u kojoj se pojavio jedan novi fenomen, odnosno način života koji je obrazovanu, naročito siromašnu, evropsku aristokratiju navodio da uhlebljenje traži na novim dvorovima nove elite, kao i da prihvati određene preporuke za ponašanje koje je moglo da toj siromašnoj aristokratiji omogući da obezbedi uspešan uspon na društvenoj lestvici.⁶ Sa druge strane, kodifikacija ponašanja pojedinaca, u vremenu kojim se bavimo, naročitu pažnju duguje gradskoj, urbanoj kulturi, u kojoj je pojedinac suočen sa svojim svakodnevnim obavezama u komunikaciji sa drugima morao da usvoji one obrasce ponašanja oko kojih je, svakako, morao postojati konsenzus i koji su garantovali život u uređenoj zajednici, načinivši ga tako odgovornim članom zajednice.⁷

Kada na umu imamo pojam kulture, možemo misliti na prefinjenost manira (uglađenost, učtivost) koja implicira pripadništvo višoj društvenoj klasi, možemo misliti na obrazovanje koje poseduje pojedinac, ali i na umetnost koja implicira osetljivost i sposobnost da se iz najviših ostvarenja ljudskog uma razumeju nekakve filozofske istine. No kada se sretnemo sa uputstvima za pristojno ponašanje, mi razumemo da je osnovni preduslov za ostvarenje ideja iskazanih u njima upravo sveukupnost iskustava kojima doprinosi negovanje sva ova tri pomenuta domena. Ako pođemo pak od definicija pojma *kultura* u rečnicima termina iz različitih naučnih disciplina, nailazimo na kompleksnost samog značenja ovog pojma. Ne zalazeći u polje antropoloških i socioloških istraživanja, verujemo da nismo daleko od istine ako utvrdimo da termin *kultura* implicira i razvoj pojedinca i razvoj grupe ili celog društva, i pretpostavlja jedan niz ili sistem zadatih vrednosti koje članovi grupe dele da bi njihova interakcija i komunikacija bila što uspešnija. Podsetimo i da je reč *kultura* u upotrebu, u Evropi, ušla sredinom 15. veka, i da potiče od latinskog glagola *colere*, što znači “kultivacija tla”. U značenju koje joj danas pridajemo, a koje implicira edukaciju, odnosno negovanje i duha i tela, pojavila se oko 1500. godine.

Jedna od definicija pojma *kultura* glasi: sveukupnost obrazaca ponašanja, verovanja, institucija koje se neguju i prenose u društvu i svi drugi proizvodi čovekovog rada i misli; ovi obrasci i proizvodi se smatraju izrazom nekog određenog perioda, klase, društva ili naroda; dominantni stavovi i ponašanje koji karak-

---

5 Videti još uvek aktuelni zbornik Chittolini G. et al., *Origini dello Stato: Processi di formazione statale in Italia fra medioevo ed età moderna*, Il Mulino, Bologna 1994.

6 Dovoljno je navesti Castiglione B., *Dvoranin*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1986.

7 Videti Hale J., *The Civilization of Europe in the Renaissance*, Harper Perennial, London 1993.

---

terišu funkcionisanje jedne grupe ili organizacije; intelektualna i umetnička aktivnost i dela koja iz nje proizlaze; razvoj uma putem pouke i edukacije i prosvetljenje koje one donose; visok stepen ukusa i rafinmana formiranih putem estetskog i intelektualnog obrazovanja; obrada zemlje, uzgoj životinja ili biljaka; gajenje mikroorganizama, ćelija ili druge žive materije u naročito pripremljenim uslovima; kolonija mikroorganizama, poput bakterija.⁸

Iako danas pojam kultura uzimamo prilično slobodno, njegovi ekvivalenti, barem u najstarijoj nama dostupnoj literaturi o lepim manirima, odnosno društveno poželjnom ponašanju, a koja je nastala u Italiji, jesu *costume* i *decoro*, koji podrazumevaju i lepo ponašanje i negovanje nekih osobina (ličnosti), kao i pristojnost, kao neophodnih elemenata u međuljudskim odnosima i komunikaciji. A sve ovo rezultat je kultivacije, obrazovanja, ličnosti, ali i jedne mnogo značajnije osobine: uvažavanja, poštovanja okoline, iz kog proizilazi *prijatnost u komunikaciji*.

Ne znamo tačno koji bi spis mogao biti najstariji u nizu onih u kojima se nalaze makar i usputni pomeni, odnosno uputstva za lepo ponašanje, ali se svakako možemo pozvati na najstariji poznati spis u evropskom kontekstu, a to je “Tesoretto” Bruneta Latinja (Brunetto Latini) iz 1269. godine,⁹ jedna dugačka poema u kojoj se u autor bavi životom u viteškoj sredini, ali u par navrata ukazuje na neophodnost negovanja lepih manira koje tumači kao posledicu uvažavanja okoline. Posle njega, na listi bi se mogao naći spis iz 1309. godine “Documenti d’ Amore” u kome se autor Frančesko da Barberino (Francesco da Barberino) takođe bavi dvorskom etikecijom. Ovi spisi imaju jasnu moralizatorsko-didaktičku notu u kojoj značajnu ulogu u poželjnom ponašanju pojedinca igra negovanje kardinalnih vrlina, poput “Libro de’ buoni costume” iz 1360. godine Paola Čertalda (Paolo Certaldo). Ova vrsta literature kulminira čuvenim Kastiljoneovim (Baldessare Castiglione) “Dvoraninom”, u kome se sumiraju uputstva za uspešan dvorski život i napredovanje u službi, ali i ideje neposredno iskazane u humanističkim traktatima o obrazovanju. “Galateo” Đovanija dela Kaze¹⁰ zapravo predstavlja prvi moderni bonton, u kome se autor svakako oslanja na prethodnu tradiciju, ali se obraća široj publici.

---

8 *America Heritage Dictionary*, <http://education.yahoo.com/reference/dictionary/entry/culture>

9 Latini B., *Tesoretto*, Canto XV, Firenze MDCCCXXIV, <http://archive.org/details/pataffiottoresott00latiuoft>

10 Najiscrpnija biografija Đovanija dela Kaze je neobjavljena doktorska teza: Santosuosso A., *Life and Thought of Giovanni della Casa, 1503-1556*, Ph.D. Dissertation, University of Toronto, University Microfilms, University of Michigan, Ann Arbor, MI, 1972.

Složićemo se da red, uvažavanje drugih, maniri i pravila obezbeđuju strukturu života i društava i pojedinaca.¹¹ U haosu prve polovine 16. veka, uputstva koja je nudio “Galateo” mogla su da pruže korisne savete, ali i da obezbede i uspon na društvenoj lestvici, dajući svakome priliku da poboljša svoj život. Ono što je važno istaći jeste da je, za razliku od “Dvoranina”, koji je jedan od traktata o poželjnom ponašanju koji prethode dela Kazinom, “Galateo” traktat koji je usmeren ka “svakom” pojedincu. Nastao u republici, Veneciji, on je svakako morao da nosi ovakvo obeležje – život na prinčevskom dvoru je podrazumevao etikeciju koja nije bila nužna u republikanskom ambijentu. Takođe, “Dvoranin” je spis u kome je prisutna dobra doza onog intelektualnog neoplatoničarskog nanosa firentinske renesanse, sa jedne strane, ali i dobra doza utopijskog u mogućnosti ostvarenja zahteva ili predloga ponašanja koji je ponudio Kastiljone, tako da “Dvoranin” u izvesnom smislu ostaje jedan izvrstan, sofisticirani, književni tekst koji je najpre demonstracija aktivnog dokoličarskog setinga urbinskog dvora, u koji je radnja smeštena, i koji ne razrešava dilemu o prvenstvu aktivnog ili kontemplativnog života pojedinca, radije – istini za volju – oslanjajući se na ovaj drugi.¹²

“Galateo”, baš naprotiv, ima za cilj da uputi svog čitaoca, da ga poduči, verujući da je čovek kao društveno biće obavezan da sledi neka pravila ponašanja da bi mogao da funkcioniše u zajednici, ali i sposoban da ih nauči i primenjuje bez obzira na svoje poreklo. Ovde dolazimo i do renesansnog koncepta obrazovanja i do onih pitanja koja se tiču mogućnosti čoveka da sopstvenom akcijom, uz pomoć opšteg obrazovanja, za sebe izbori društvenu poziciju kojom može da “prevaziđe” svoje nisko poreklo.¹³ Tako, sugerišemo da literatura o manirima, barem u humanističkoj renesansnoj kulturi, može da se sagleda i kao

---

11 Schiera P., Legittimità, disciplina, istituzioni: Tre presupposti per la nascita dello Stato moderno, in: *Origini dello Stato: Processi di formazione statale in Italia fra medioevo ed età moderna*, eds. Chittolini G. et al., Il Mulino, Bologna 1994, str. 17-48.

12 Niz je traktata čiji su autori sledili *Dvoranina*, poput *Il Nennio* Govambatiste Nene di Barija (Giovambattista Nenna di Bari), Venecija 1542; *Gentilhuomo* Dirolama Mucija (Girolamo Muzio), Venecija 1571; *Civil Conversazione* Stefana Gvaca (Stephano Guazzo), 1575. Retki su spisi o ovim traktatima. Videti, nedovoljno iscrpan, osvrt: Holme J. W., Italian Courtesy-Books of the Sixteenth Century, *The Modern Language Review*, Vol. 5, No. 2 (Apr., 1910), str. 145-166. Za do sada, koliko je nama poznato, jedino poređenje tekstova *Dvoranina* i *Galatea* videti Adams H., Il Cortegiano and Il Galateo, *The Modern Language Review*, Vol. 42, No. 4 (Oct., 1947), str. 457-466.

13 Kallendorf C. W., *Humanist Educational Treatises*, Harvard University Press, Cambridge, MASS 2002; Albert Rabil Jr., *Knowledge, Goodness, and Power: The Debate over Nobility among Quattrocento Italian Humanists*, Binghamton, NY 1991.

dopuna traktatima o obrazovanju, predstavljajući čitaocu niz benefita koje temeljno obrazovanje sobom nosi. Uzgred, važno je istaći da se dela Kaza obraća muškarcima. Traktati o ponašanju žena imali su u ovo vreme sasvim drugačije obeležje, koje ovde ne može biti predmet našeg razmatranja. Naime njihovi autori su se bavili moralnim načelima koja je trebalo da sledi žena u svakoj od svojih datih socijalnih uloga: 1) devojke za udaju, 2) supruge i majke, i 3) udovice.¹⁴

Đovani dela Kaza je svojoj knjizi dao naslov koji odmah otkriva čime se on u njoj bavi: *Traktat u kome se, u liku jednog neobrazovanog starca koji podučava svog mladog rođaka, govori o manirima koje treba negovati ili izbegavati kada se boravi u društvu, pod naslovom "Galateo o lepom ponašanju"*. Traktat je pisan u formi uputstva za pristojno ponašanje koja jedan starac, po imenu Galateo, daje svom mladom rođaku i upućuje ga da je *običaj* nešto što treba da poznaje i uvažava svaki pojedinac koji sebe smatra gospodinom. Dela Kaza bira da se pozabavi greškama u ponašanju, a ne onim što je, kako smo naveli, bila većinom tema traktata o plemenitosti jer su prilike, tvrdi on, za ispoljavanje vrline poput hrabrosti i pravednosti, koje su nesumnjivo neophodne, retke ili barem mnogo ređe od svakodnevne potrebe da se pokažu dobri maniri. Galateo odmah na početku najavljuje da će govoriti:

“(...) o tome kako mislim da se moramo ponašati kada razgovaramo ili dolazimo u kontakt sa drugima da bismo bili uljudni, prijatni i dobrih manira. Ako to nije vrline, onda joj je veoma slična. I iako je biti velikodušan ili istrajan ili plemenit bez sumnje veličajnije i vrednije hvale nego lepota i maniri, ipak su prijatne navike i pristojno ponašanje i reči možda jednako korisne onima koji ih poseduju kao što su nekim drugim ljudima plemeniti duh i samouverenost. Razlog tome je što svako mora da dolazi u dodir sa drugim ljudima i sa njima razgovara svakoga dana; samim tim, dobri maniri se upražnjavaju mnogo puta tokom jednog dana, a pravednost, hrabrost i druge veće i plemenitije vrline do izražaja dolaze mnogo ređe. Velikodušne i plemenite osobe ne moraju svakog dana da praktikuju te vrline; tako se niko ne ponaša previše često (...) Baš kao što prijatno i pažljivo ponašanje ima moć da podstakne dobronamernost onih sa kojima živimo, grubi i nepristojni maniri druge navode da nas mrze i preziru”¹⁵.

Osnovna stvar jeste da neko ko se smatra gospodinom svoje ponašanje ne sme da prilagođava svom kapricu, već mora da se

---

14 Takav je na primer *Galateo delle Donne* Frančeska da Barberina, nastao otprilike kada i njegovi *Documenti d'Amore*.

15 Casa, *Galateo*, Cap. I: “Ideale di vita: i buoni costumi sono utili alla società”.

---

stara da ugađa onima sa kojima svakodnevno dolazi u dodir, uz dobru dozu umerenosti, i to je smisao koji provejava kroz ceo dela Kazin traktat. On upozorava da previše truda da se ugodi drugima rađa utisak koji je jednako nepoželjan, jer odaje utisak neumerenosti i neiskrenosti:

“Ugodnim manirima se smatra kada u obzir uzmemo zadovoljstva drugih ljudi, ne naša. I ako pokušamo da prepoznamo ono što uopšte godi većini ljudi i ono što im ne prija, lako ćemo otkriti koje manire treba odbaciti, a koje treba negovati u životu u zajednici. Recimo onda da je neprijatna svaka stvar koja ne godi čulima, i koja ne rađa želju, i svaka ona stvar koja u misao dovodi neprijatne stvari, ili sve što um odbacuje, i treba je izbegavati”¹⁶.

Tako dakle Galateo kreće govorom o čulnom iskustvu i upozorava da prljave, ružne, odbojne stvari nikako ne treba ni činiti niti pominjati u prisustvu drugih ljudi. Ne samo to: za mnoge je uznemirujuće kada se one čak i nagoveste nečijim ponašanjem. S tim u vezi, na primer, “(...) nepristojan je običaj koji imaju neki ljudi koji, pred svima, stavljaju ruke na bilo koji deo tela koji padne na pamet. Slično, nije pristojno da se dobro vaspitan gospodin sprema da udovolji svojim fizičkim potrebama u tuđem prisustvu. Ili da, zadovoljivši svoje fizičke potrebe, namešta odeću pred njima. I, po mom mišljenju, po povratku iz *zova prirode* [kurziv A.M.] ne bi trebalo ni da pere ruke pred pristojnim društvom, jer razlog iz kog to čini u njihovu maštu dovodi nešto ružno (...) Još bi manje trebalo drugima nuditi da pomirišu nešto neprijatnog mirisa, kako to neki baš vole da rade, čak im staviti to pod nos uz reči: “Vidite vi, gospodine, molim vas, kako ovo smrdi.” (...) I baš kao što takve i slične stvari uznemiravaju čula na koja deluju, škrgutanje zubima, zviždukanje (...) ne prijaju uhu i čovek se mora uzdržavati od njih koliko god je moguće (...) Ima i onih koji kašlju ili kijaju tako glasno da zaglušuju okolinu. A neki su toliko indiskretni kada to čine da isprskaju lica onih koji se nađu u njihovoj blizini”¹⁷.

Jednako je ružno, dalje će Galateo, zevati u prisustvu drugih, a naročito glasno zavijati prilikom tog čina, coktati i širom otvarati usta kada se želi zapodenuti razgovor ili odbraniti argument – ti postupei su ružni i za oko i za uho. Usput, zevanje je znak dosade ili nemara i nezainteresovanosti za društvo, što je jednako nepristojno i nedostojno gospode - i te kako izaziva odbojnost.

---

16 Casa, op. cit., Cap. II: “Le azioni si devono fare non a proprio arbitrio per il piacere di coloro coi quali si è in compagnia”.

17 Casa, op. cit., Cap. III, “Cose laide da non fare o nominare”.

“A kada izduvaš nos ne bi trebalo da otvoriš maramicu i gledaš unutra kao da su ti iz nosa sišli biseri ili rubini. Ovo je odvratna navika zbog koje te niko neće voleti, nego će, ako te je već neko i zavoleo, verovatno odmah prestati da te voli (...) Ne pristoji ni nadviti nos nad tuđe vino ili jelo da bi se omirisali. Isto tako ne bih želeo ni da neko miriše ni svoje piće ili jelo iz straha da neke stvari koje ljudi smatraju odvratnim ne ispadnu iz nosa, čak i ako se to ne bi dogodilo.”¹⁸

“Šta bi rekli (...) o onima koji, sasvim zaboravljajući na druge, kao svinje sa njuškama u pomijama, ne podižu ni glavu ni oči, a kamoli ruke, iz jela pred sobom? ili za one koji jedu, ili radije, gutaju hranu nadutih obraza kao da sviraju trubu ili duvaju vatru? ili za one koji ruke umažu skoro do lakata? (...) čak ni brisanje prstiju o komad hleba koji će se pojesti nije pristojna navika (...) Sluge koje služe gospodu pri obedu ne smeju, ni u kom slučaju, da se češu po glavi (...) dok gospoda jede, niti da ruke drže na bilo kom pokrivenom delu tela (...) Njihove ruke moraju se jasno videti (...) čiste, bez ikakvog traga prljavštine. Oni koji služe jelo i piće se sve vreme moraju marljivo uzdržavati od pljuvanja, kašljanja, pogotovo od kijanja. Jer, u takvim slučajevima, čak i sumnja u nemar jednako uznemirava one koji obeduju kao i sam nemar (...) Ako si (...) pekao hleb na uglju, ne smeš da duvaš u njega ako ima ostataka pepela, jer kažu da “nema vetra bez kiše”. Radije nežno otresi jelo, ili nekako drugačije ukloni pepeo (...) Kada neko sa nekim govori, ne bi trebalo da se toliko približi svom sagovorniku da mu duva u lice, jer ćeš videti da mnogi ljudi ne vole da mirišu tuđi dah, čak i kada nije neprijatnog mirisa. Ovi i drugi maniri su neprijatni i treba ih izbegavati jer, kao što već rekoh, mogu da smetaju nekim čulima...”¹⁹

Ovi duhoviti pasusi predstavljaju odraz kulture, navika jednog vremena, ali ne gube svoju aktuelnost ni danas. Usmeravanje čovekove pažnje na naizgled nevažne detalje koji se tiču čulnog iskustva jeste prva stepenica u njegovoj kultivaciji.²⁰ Tek kada pojedinac osvesti svoje čulno iskustvo, i uvežba ponaša-

---

18 Casa, op. cit., Cap. III, “Cose laide da non fare o nominare”.

19 Casa, op. cit., Cap. V, “A tavola: modi dei commensali e dei servitor”.

20 Dela Kaza počinje od čulnog iskustva, kako vidimo, kao temelja za dalje rukovođenje pojedinca, lagano se pozabavivši i retorikom i logikom i nekim drugim intelektualnim sferama života, sledeći Platonov model obrazovanja, što je aspekt ovog dela koji takođe do danas nije dobio svoje tumačenje u nauci. Antički koncept obrazovanja, koji se bazirao na Platonovoj preporuci da se krene od čulnog iskustva (odnosno fizičkih vežbi), pa da se nastavi učenjem apstraktnijih pojmova da bi se stiglo do metafizike, bio je prihvaćen tokom renesanse. O tome više Campagnac E. E. i Forbes K., *Sadoleto on Education. A Translation of the “De Pueris Recte Instituendis”*, Oxford University Press, London 1916; Kallendorf, op. cit.

nje,²¹ može da počne da se bavi i nešto uzvišenijim temama koje se odnose na loše manire koji “ne vredaju nijedno čulo”, ali predstavljaju uvredu za većinu ljudi, jer se smatraju znacima nepoštovanja i neuviđavnosti.

Dakle, dela Kaza nastavlja da govori o suptilnijim navikama koje se moraju izgraditi u komunikaciji sa drugima. On ukazuje na to da su čovekove potrebe raznovrsne, ali da ih ne treba upražnjavati kada se boravi sa drugim ljudima.²² Tada, upozorava dela Kaza, čovek želi ono što “može da olakša društvene odnose, a to će biti ljubaznost, poštovanje i prijatnost”. Stoga se ne sme ni reći ni uraditi ništa što može da nagovesti da čovek drugu osobu malo voli ili ima loše mišljenje o njoj:

“(…) nepristojna je navika mnogih da brzo utonu u san čim neka ugledna grupa ljudi sedne da razgovara. Time pokazuju da imaju loše mišljenje o prisutnima i da vrlo malo cene i njih i njihovu diskusiju. Da ne pomenem da svako ko zaspi, naročito ako je u neugodnoj pozi – što je neizbežno – teži da uradi nešto što je neprijatno i videti i čuti (...) Iz istog razloga smeta i navika da se ustane dok ostali sede i razgovaraju i šeta po sobi. Ima i onih koji se tako vrpolje, izvijaju, protežu i zevaju (...) jasni [*su to*, prim. A.M.] znaci da nisu zadovoljni društvom”.

Naprasna potreba za čitanjem pisama, seckanje i turpijanje noktiju, mrmljanje, lupkanje prstima, okretanje leđa drugima – sve su to znaci neuvažavanja. Jednako je ružno podići “nogu toliko visoko da se vide oni delovi tela koji su, inače, pokriveni”, kao i naslanjati se na sagovornika ili nekog drugog prisutnog (treba stajati uspravno) ili gurkati ga i podbadati laktom uz reči: “Nije li tako? Šta kažete na to?”²³

U poglavlju koje sledi²⁴, dela Kaza govori o samoživosti i aroganciji onih koji proizvode neprijatnost pred obed time što nisu spremni za jelo, opranih ruku i slično, ili koji se baš tada sete da imaju nekog posla, ali i onih koji zaboravljaju na potrebe drugih tražeći najbolji krevet, najlepšu sobu, zapravo stavlajući sebe i svoje potrebe na prvo mesto ne obazirući se na druge. On definiše aroganciju kao “nedostatak poštovanja prema drugima”. Svaki naš čin mora da implicira uvažavanje onih ljudi u čijem se društvu nalazimo. Svakako, dela Kaza smatra i da su suprotstavljane raspoloženju društva ili temi, ali i prevelika finoća i osetljivost, loši jer se društvo u prisustvu osoba koje su tome

---

21 O tome dela Kaza govori na kraju svog traktata, i na to ćemo se vratiti.

22 Casa, op. cit., Cap. VI, “Comportamenti da tenere in compagnia degli altri”.

23 Isto.

24 Casa, op. cit., Cap. VIII, “Non avere a tavola modi violenti o noiosi o sconci...”

---

sklone ne može opustiti, te se njihovo prisustvo smatra optečenjem.²⁵ Takvo ponašanje, pomenimo uzgred, ne vodi društvenom usponu – koji je samo usputna stanica u “Galateu”. U govoru o “ceremonijama” i formalnostima u ponašanju koje su često odraz neiskrenosti i oportunitizma, dela Kaza opet dovodi u sećanje Kastiljoneovog “Dvoranina” koji je savršeni podanik ili družbenik vladarske ličnosti, i može se učiniti da jedna doza pretvornosti preovlađuje u njegovom ponašanju i da mu jedino veština kojom skriva sopstvenu ličnost može doneti velike koristi. Dela Kaza kritikuje takvu praksu, iako se ne poziva direktno na “Dvoranina”. On radije odaje utisak da želi da njegov pristojni čovek izbegava pretvornost koliko je god to moguće.²⁶

Najveći deo ostatka “Galatea” dela Kaza je posvetio pristojnim temama za razgovor, kao i govoru, rečniku i dikciji, uvodeći kao neophodnost retoričku veštinu koja otkriva da čovek kome se ovaj autor obraća jeste obrazovani čovek njegovog vremena, iako to nigde nije eksplicitno izneo. Dakle, treba izbegavati prazne priče koje nikome nisu zanimljive, ali i “prljave stvari” (lascivne) makar i da ih je “prijatno slušati, jer plemeniti ljudi drugima ugađaju birajući plemenite teme”. Otud teme poput onih iz Bokačovog “Dekameronu” nikako nisu za uši pristojnog sveta.²⁷ Naravno, treba izbegavati i tužne teme ili one koje se teško razumeju, a ne treba ni prepričavati snove jer su oni “bezvredni”. Ne treba lagati, ne treba se hvalisati, šaliti se na tuđ račun ili se rugati drugima, niti im deliti savete i ispravljati ih (makar ne bez ljubazne ograde). Duhovite opaske su poželjne, ali ne smeju biti uvredljive ili nametljive, a tok priče mora biti dobro osmišljen i da sadrži slikovite detalje,²⁸ tako da onaj koji sluša treba da pred svojim očima vidi događaje koji se opisuju (poredeći slikovitu priču ni sa kim drugim nego sa Đotovim slikarstvom, ali i jasno se oslanjajući na koncept *ut pictura poesis*).²⁹

---

25 Casa, op. cit., Cap. X, “Non si devono usare modi vezzosi come quelli delle donne”.

26 Casa, op. cit., Cap. XIV – XVII; up. Castiglione, op. cit.

27 Casa, op. cit., Cap. XI, “Evitare argomenti che non interessano o temi sottili difficili da capire”. Iako dela Kaza pohvalno piše i o Bokaču i o Danteu, on teme kojima su se oni bavili u svojim delima, kao i njihov jezik, uzima kao primere koje govornici ne treba da slede, bilo zbog neodgovarajućeg sadržaja bilo zbog komplikovanih metafora koje ne priliče svakodnevnom govoru. Videti i Cap. XX “Sul linguaggio da tenere durante la conversazione: chiarezza, onestà; evitare parole sconce o dal doppio senso”.

28 O svemu ovome, sa duhovitim, ali tu i tamo i preteranim primerima, dela Kaza naširoko piše u Cap. XI, XII, XIII, XVIII, XIX – XXIII.

29 Poređenje sa Đotom nije neobično, ako se uzme u obzir mesto koje je njegova umetnost zauzimala u Firenci tokom XV i XVI veka, barem u teoriji. Naime, realizam njegovih slika je predstavljao impetus slikarima renesanse koji su se oslanjali na vidljivi svet i nastojali da ga prikažu u svim njegovim fenomenima. To mesto su mu dodelili i Bokačo i Dante. Dela Kaza, istina,

Ne treba recitovati pompežno, niti gutati reči, govoriti brzo i bez prestanka, jer ti maniri nisu pristojni i teško ih je slušati.³⁰

Sve u svemu, treba imati mere i posedovati jednu posebnu osobinu: prefinjenost (*grazia*), kvalitet koji je teško definisati i koji se najčešće samo oseća kao fini duh koji obavlja osobu prijatne spoljašnjosti i negovanog uma. Kao dopunu ovoj prefinjenosti, Đovani dela Kaza poslednje stranice svog traktata ispunjava novom temom, zapravo govorom o lepoti, proporcijama, o tome da je manire moguće naučiti na osnovu pravila – teorije i prakse – i uz vežbu. Zapravo, ovaj poslednji deo “Galatea” se čini i najdragocenijim, jer se dela Kaza otkriva kao obrazovani čovek svog vremena. Sasvim neočekivano, on zaziva primer antičkog skulptora Polikleta, tvorca kanona proporcija koga naziva “Chiarissimo” (Bistre Glave) i koji je “sakupio sva pravila svog zanata”, i pokazao kako delovi tela treba da se mere da bi stajali u savršenoj proporciji u odnosu jednih prema drugima i prema celini: naravno radi se o Polikletovom *Kanonu* koji je trebalo da slede potonji majstori. Ljudi se, kaže dela Kaza, “lakše vode ćulima nego umom; stoga, bolje učimo iz specifičnih primera nego pomoću opštih principa”, te je Poliklet isklesao statu, *Kanon*, koja je trebalo da ilustruje pravila koja je izložio u svom spisu.³¹ Ovim je donekle dela Kaza opravdao primere koje je obilato davao u prethodnim poglavljima, ali mnogo više je opravdao nedostatak njihovog još većeg broja kao vodiča za pristojno ponašanje – usled nedostatka vremena i starosti govornika, Galatea. “Prekasno je za mene da napišem i drugi deo i zapravo sastavim drugi ‘Kanon’, prema kome bi se živelo i da ilustrujem gore navedena pravila, pretvarajući ih u vidljivi primer, poput statue koju je načinio Poliklet. U stvarima koje se tiču manira i običaja”, nastavlja Galateo, “nije dovoljno poznavati “teoriju i pravilo”, već je neophodno “vežbati ih”, i to tokom mnogo godina.”

“Da su u mojoj mladosti, kada sam bio nežan i podložan uticajima, oni koji su brinuli o meni znali kako da usmere moje navike – koje su po prirodi verovatno bile grube i sirove – i smekšali ih i ispolirali, možda sam i mogao postati takav kakvog sada nastojim da načinim od tebe kog te volim kao sina. Iako je snaga prirode velika, ona se često prevazilazi i ispravlja običajem. Ali neophodno je početi suprotstavljati se njima rano, i kontrolisati ih pre nego što postanu previše moćne i snažne. Međutim, većina ljudi ovo ne radi nego ih pogrešnim stazama

---

ne pominje eksplicitno koncept *ut pictura poesis*, ali je on bio sveprisutan u humanističkim traktatima iz 16. veka.

30 Upor. Castiglione, op. cit., str. 56-58.

31 Casa, op. cit., Cap. XXV, “Aneddoto del Maestro Chiarissimo; il costume e la gaione sono i maestri per porre freno alla natura; l’educazione deve essere impartita fin nella più tenera età”.

---

vode njihovi instinkti koje slede bez ikakvog otpora ma gde ih oni vodili. Time oni misle da se povinuju svojoj prirodi kao da čoveku nije *prirođen razum* [kurziv A.M.]. Naprotiv, razum je gospodar i učitelj: on ima moć da izmeni pokvarene navike i pomogne i podigne prirodu kada god, s vremena na vreme, ona posrne ili padne. Najčešće ipak ne slušamo svoj razum i tako smo uglavnom slični zverima kojima Bog nije dao razum.”³²

Stav da se čovek razlikuje od ostalih božjih stvorenja time što mu je Bog podario razum je već iskazao Piko dela Mirandola (Pico della Mirandola) u svom čuvenom delu “Govor o dostojanstvu čovekovu”, objavljenom 1490. godine. Naime, čoveku je Bog dao razum i slobodu da sebe oblikuje, da bude svoj “slikar i vajar”, te da bira da li će život provesti u pukoj čulnosti ili će se rukovoditi razumom.³³ A razum ima moć nad životinjama, slažu se oba autora, te ako se divlje životinje podređuju razumu, suprotno svojoj prirodi postaju mudrije. “Koliko”, pita dela Kazin junak Galateo, “bismo mi bolji postali ukoliko bismo poslušali ono čemu nas uči naš sopstveni razum?” Čula vole i žude za trenutnim zadovoljstvima i užasavaju se onih dosadnih stvari koje ta zadovoljstva odlažu – poput razuma koji je čulima stran i koji “za iskvareno nepce” ima ukus gorčine, ma koliko bio “sladak”. Stoga mi “odbijamo da ga probamo i svoju lakomost branimo rečima da priroda ne poznaje ni mamuze ni uzde koje je mogu pokretati ili zaustavljati”. Vremenom čovek, uz pomoć razuma, prevazilazi stanje čulnosti i instinkte koji karakterišu detinjstvo i uzdiže se iznad životinjskog stanja. “Pa nije istina da priroda ne poznaje ni uzde ni gospodara. Naprotiv, ima ih dvojicu: jedan su dobri maniri, a drugi je razum. Bez dobrih manira koji su dete i proizvod vremena, razum ne može da nepristojnog čoveka pretvori u pristojnog”, zaključuje dela Kaza i dodaje “... recimo da su prijatni maniri oni koji prijaju ili barem ne vređaju nijedno čulo, želje ili maštu onih sa kojima dolazimo u dodir”³⁴.

Prevazilaženje prirode nije dobilo svoj krajnji izraz ovim iskazom u traktatu dela Kaze. Da li po navici ili ne, autor se dalje bavi i *lepotom* i *ljupkošću*. Istim pojmovima se bavio i Kastiljone,³⁵ ali su oni u manje ili više metafizičkim okvirima spadali u nezaobilazne koncepte filozofske i teološke misli 16. veka, dugujući neoplatonizmu koji ih je tokom ovog veka obilato

---

32 Casa, op. cit., Cap. XXV.

33 Mirandola P., *Govor o dostojanstvu čovekovu*, Filip Višnjić, Beograd 1994, posebno str. 32-33.

34 Casa, op. cit., Cap. XXV.

35 Castiglione, op. cit., str. 53-55, 233-238.

---

natapao.³⁶ Tako se dela Kaza prepušta osvrtnu na ove koncepte, utvrdivši najpre da se čovek od životinja razlikuje po još jednoj osobini:

“Moraš razumeti da ljudi žude za lepotom, merom i skladom [za proporcijama, A.M.] Nasuprot tome, ljudi preziru ružne, neprirodne stvari i slučajnost. Ovo je čovekova naročita osobina, jer ostale životinje ne umeju da prepoznaju lepotu ili sklad u bilo kom stepenu. Stoga, budući da su lepota, mera i sklad stvari koje su svojstvene samo nama, moramo ih negovati i voleti (...) Iako je teško precizno izraziti šta je to lepota, ipak, da bi mogao da stekneš neku naznaku toga šta jeste lepo, želim da znaš da, kada postoji odgovarajući sklad delova samih po sebi, kada postoji sklad između njih, i između njih i celine, tu počiva lepota”.

Ali lepota kao sklad nije ograničena samo na fizičku lepotu tela, već se ona odnosi i na govor i ponašanje koje mora da odgovara svakoj prilici, starosti, socijalnoj pripadnosti i slično: dakle, mora se poštovati pravilo *dekoruma* (sinonima za *pristojnost*, na koji se dela Kaza takođe ne poziva eksplicitno).³⁷ Jer “čovekov um voli sklad, uživa u njemu i raduje mu se”³⁸. Autor, međutim, otkriva ili podseća – ponovo samo implicitno – na to da se on ne obraća samo visoko obrazovanim čitaocima, istančanog duha negovanog ljubavlju za saznanjem, već i onima čiji “umni” status nije preterano uznapredovao, ako tako smemo da se izrazimo. Naime, dela Kaza dodaje da radije govori o stvarima koje se tiču pristojnosti i uljudnosti u poglavlju u kome se bavi čulima i željama, tako da ih “svako može lakše prepoznati. Svaki čovek lakše iskušava osećanja i želje, ali ne može svaki da isto doživi razum, naročito kada se radi o stvarima koje su lepe, mile ili privlačne”³⁹.

Pored svega do sada rečenog, dela Kaza opominje da čovek koji želi da ga smatraju uljudnim treba da se čuva poroka (poput požude, zavisti, proždrljivosti) i tvrdi da su dobre, moralne, stvari lepe po sebi, ali neće ostaviti takav utisak ako se ne čine sa ljupkošću:

---

36 Ovo je velika tema, a njome smo se bavili u radu “Kako stvoriti idealnu Lepoticu? Kampanja *Dove (Natural) Beauty* kao prilog istoriji pojma podražavanja prirode i njenog prevazilaženja: ilustracija procesa studije, selekcije i idealizacije”, Međunarodni interdisciplinarni simpozij *Filozofija medija* (2012) *Umjetnost i mediji* / International Interdisciplinary Symposium *Philosophy of Media* (2012) *Art and Media*, Opatija, Hrvatska, 19 – 22. 9. 2012.

37 Za sumu koncepta *dekoruma* videti Lee R. W., *Ut Pictura Poesis. The Humanistic Theory of Painting*, Norton & Norton Inc., New York 1967.

38 Casa, op. cit., Cap. XXVII, “La bellezza è harmonia: anche il vestire deve essere armonico”.

39 Casa, op. cit., Cap. XXVII.

“(…) čovek ne sme da se zadovoljava samo radeći ono što je dobro, već mora da se trudi da to čini na ljubak način. A ljupkost [*grazia*, A.M.] nije ništa drugo do nešto slično svetlosti koja sija iz prikladnosti koje poseduju stvari koje su zgodno uređene i poređane u međusobnom odnosu i odnosu na celinu. Bez ove mere, čak i ono što je dobro neće biti lepo, a lepo neće biti ugodno. I baš kao što jelo koje, iako je zdravo i hranljivo, gostima neće prijati ako je bezukusno ili neukusno, tako će ponekad biti i sa čovekovim manirima. Čak i ako u njima nema ničeg lošeg, činiće se glupavim ili neukusnim ukoliko ih on ne začini onom slatkoćom koja se naziva (...) ljupkost ili privlačnost”⁴⁰.

Vrlo brzo, međutim, pisac ovog traktata, ili njegov glasnogovornik Galateo, vraća se na pitanja lepog ponašanja. Posle ukazivanja na to da uljudne osobe moraju da paze na sklad svog sveukupnog ponašanja, on se vraća praktičnim uputstvima kojima i završava traktat. Naime, nije pristojno “(...) češati se za stolom [prilikom obeda, A.M.] Tada čovek mora, koliko je god moguće, da izbegava da pljuje; ako baš mora, to treba da čini diskretno (...) Moramo voditi računa i tome da ne proždiremo hranu te izazovemo štucaње ili nešto drugo neprijatno, kao što se dešava ljudima koji žure i hvataju se za vazduh ili dišu tako teško da nerviraju društvo. Slično tome, nije pristojno brisati zube salvetom, još manje prstom, jer su to nepristojne stvari. Ne pristoji se ni ispirati usta vinom i pljuvati u javnosti. Nije pristojna ni navika da se čačkalice drže u ustima kada se ustaje od stola (...) ili zadenute iza uha, kako to čine brice. Svakako greše i oni koji nose čačkalice zakačene za lanac oko vrata (...) to je znak da je ta persona dobro opremljena i spremna da se stavi u službu svoje proždrljivosti (...) A varvarska je i navika izazivati nekoga na nadmetanje u piću.⁴¹ (...) Ne treba skidati odeću u javnosti, pogotovo donju, jer to ne odgovara prilici (...) U javnosti ne treba da se češljaš niti pereš ruke; jer to su stvari koje se rade u spavaćoj sobi, a ne pred tuđim očima. Izuzetak je kada se ruke peru pred obed, jer to tada treba činiti pred drugima, čak i ako nije neophodno prati ih, tako da svako ko stavi ruke u istu zdelu može da bude siguran u tvoju čistoću”⁴².

Slično tome, sledi jednako duhovito uputstvo da se u javnosti ne treba pojavljivati sa kapom za spavanje, da ne treba “nameštati pantalone”, praviti grimase, pokazivati jezik, gladiti bradu, trljati ruke, uzdisati, kukati, drhtati, protezati se i pritom se glasno odazivati, ne treba se glupavo smeјati, niti usilјeno... Sve ovo na

---

40 Casa, op. cit., Cap. XXVIII, “Fuggire vizi come lussuria, avarizia, crudeltà; ogni azione deve essere armonica”.

41 Casa, op. cit., Cap. XXIX, “Norme generali di comportamento”.

42 Casa, op. cit., Cap. XXX, “Ancora norme di comportamento”.

šta je ukazivao Galateo (a sa čime se mi danas i te kako srećemo na svakom koraku!) ne predstavlja male detalje u kontekstu društvenog života pojedinca, ma kako se beznačajnom čini svaka od grešaka u ponašanju kojima je posvećivao pažnju od prve do poslednje strane ovog traktata. Još jednom ponovivši značaj izbalansiranog, skladnog, ponašanja u celini, Galateo završava svoj ogled sjajnim iskazom da je:

“(...) sve što poseduje sladak i prefinjeni ukus začinjeno rukom ljupkosti i lepote. Šta onda da kažem o onim ljudima koji ustaju od radnih stolova sa olovkom zadenutom za uho? I o onima kojima iz usta viri maramica? I o onima koji dižu noge na sto? I o onima što pljuju u dlanove? I o mnogim drugim nebrojenim glupim stvarima koje se sve i ne mogu pobrojati, a što neću ni probati da učinim. Zaista, možda ima mnogo ljudi koji će reći da je već previše i onih koje sam do sada pomenuo”.

* * *

Đovani dela Kaza koji se u ovom traktatu nije bavio apstraktnim promišljanjima kakva su pripadala visokoj humanističkoj kulturi, iako je kao crkveni prelat bio izvanredno obrazovan, već se pozabavio problemima odgoja socijalno odgovorne ličnosti, na način koji predstavlja rezultat promena u italijanskom društvu 16. veka. Dela Kaza je verovao da se svaki pojedinac – i onaj obrazovani i onaj neobrazovani – može naučiti pristojnom ponašanju i u tom smislu, videvši ga kao svesnog i delatnog pojedinca, baš kao što ga je video Piko dela Mirandola, koji je insistirao na tome da je čovek obdaren umom da bi mogao da bira između dobra i zla, između vrline i poroka i time oblikuje svoj život. Tako ovaj traktat definitivno nije upućen samo onima koji su plemenitog porekla, već i onima čije rođenje nije obećavalo uspon na društvenoj lestvici, poput Galatea. Jer, iako to dela Kaza nije eksplicitno objasnio, Galateo je starac koji nije bio plemenitog roda (što on otkriva u poglavlju XXV), ali se, zahvaljujući svom obrazovanju i dugom “tesanju” navika, našao u službi biskupa Verone, Đovanija Matea Gibertija (Giovanni Matteo Giberti), kao postariji diskretni gospodin finih manira i velike učenosti.⁴³

Dakle, aktuelnost “Galatea” leži u idejama i upozorenjima koje smo pokušali da izložimo u ovom radu. Ne samo da se isti, ili slični sadržaji, nalaze u savremenim uputstvima za lepo ponašanje, već predstavljaju osnovni test kultivacije jedne ličnosti, ali i garant života u uređenom građanskom društvu.

---

43 Casa, op. cit., Cap. IV

LITERATURA:

Casa G. della, Galateo overo de' costumi, Venezia 1558, <http://www.classicalitaliani.it/index022.htm>

Da Certaldo P., Libro di buoni costumi, c. 1360, <http://www.bibliote-caitaliana.it/xtf/view?docId=bibit001248/bibit001248.xml&doc.view=print&chunk.id=d6127e124&toc.depth=1&toc.id=0>

Latini B., Tesoreto, Firenze MDCCCXXIV, <http://archive.org/details/pataffioesoret00latiuoft>

Castiglione B., *Dvoranin*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb 1986.

Hanning R. W. i Rosand D., *Castiglione. The Ideal and the Real in Renaissance Culture*, Yale University Press, New Haven and London 1983.

Delakaza B. i Sartirana L., *Bonton 2000. Stil i pravila za lep građanski život*, MAH Beograd 2001.

Robinson D., *Poslovni bonton. Vodič kroz biznis etikeciju*, PS Grmeč, Beograd 2000.

Holme J. W., Italian Courtesy-Books of the Sixteenth Century, *The Modern Language Review*, Vol. 5, No. 2, 1910, str. 145-166.

Adams H., Il Cortegiano and Il Galateo, *The Modern Language Review*, Vol. 42, No. 4, 1947, str. 457-466.

Santosuosso A., *Life and Thought of Giovanni della Casa, 1503-1556*, Ph.D. Dissertation, University of Toronto, University Microfilms, University of Michigan, Ann Arbor, MI 1972.

Kallendorf C. W., *Humanist Educational Treatises*, Harvard University Press, Cambridge, MASS 2002.

Rabil Jr. A., *Knowledge, Goodness, and Power: The Debate over Nobility among Quattrocento Italian Humanists*, Binghamton, NY 1991.

Campagnac E. E. i Forbes K., *Sadoletto on Education. A Translation of the "De Pueris Recte Instituendis"*, Oxford University Press, London 1916.

Chittolini G. et al., *Origini dello Stato: Processi di formazione statale in Italia fra medioevo ed età moderna*, Annali dell' Istituto Storico Italo-Germanico, vol. 39, Il Mulino, Bologna 1994.

Hale J., *The Civilization of Europe in the Renaissance*, Harper Perennial, London 1993.

Angelina Milosavljević
Academy of Fine Arts, Belgrade

GALATEO ON MANNERS. THE RULES OF CIVILITY
BY GIOVANNI DELLA CASA, 1558

Abstract

The rules of civility (the popular books on manners) may serve as reflections on the principles that shape everyday life of a society, offering codes of conduct to its members. Such was, possibly the first such modern book, Giovanni della Casa's "Galateo" of 1558, in which the author dealt with the bad habits that were to be overcome if one wished to be considered a gentleman. "Galateo" did not represent a set of propositions meant for successful service at a princely court, such as Castiglione's "Cortegiano". It was written, instead, as a set of rules, which one was to follow as an active and civilized member of a republican society. "Galateo" focused on those models of conduct that represented basis for the definition of civility which understands the existence of cultural habits that are still considered positive and welcome, focusing on politeness, respect and consideration for others we are so much in the need of today.

Key words: *book on manners, Renaissance, Giovanni della Casa, Galateo, humanism*

